

Vesa Heikkisen puheenvuoro *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* -teoksen julkistamistilaisuudessa

Kotus 28.8.2012

Hyvät tekstilajien ystävät! Genreväki!

Aivan aluksi haluaisin toimituskunnan puolesta kiittää tämän kirjan tekijöitä, teitä ja muita, yhteisestä vaelluksesta. Matkakumppanuudesta kiitos kuuluu Kotukselle, Gaudeamukselle, asiantuntijalukijoille ja muulle tiedeyhteisölle. Omasta puolestani kiitän tietysti toimituskuntaa: Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä ja Mikko Lounela.

Vaelluksemme on nyt tässä. Olemme siellä, minne pyrimme. Perillä.

Matka on ollut pitkä mutta hankala. Pölyä on nieltä. Tureikoissa on taisteltu, tunteita on huiputettu ja virtoja ylitetty. Välillä tuntui siltä, että polku katoaa kivirakkaan. Reppu painoi ja hiersi olkapäitä. Itikat inisivät ja korpit raakkuivat. Perillepääsystä ei ollut tietoaakaan.

Karttakin oli, mutta olimmeko enää kartalla. Eväät alkoivat huveta. Tuisku tukki ladun. Ulvoiko tuolla susi?

*

Mutta kannattaako perillä päästyä enää muistella matkaa? Vai otetaanko uusi päämäärä? Kun käsillä on teos *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*, kannattanee kysyä missä olemme perillä mutta myös – mistä olemme nyt perillä.

Sanaa *kielioppi* käytetään usein, kun viitaan ihmisen sisäiseen kielikykyyn. Vastaavasti voidaan puhua *genre- tai tekstilajiopista*: kieltä käytetään ja merkityksiä välitetään vuorovaikutuksessa omaksuttujen mallien mukaisesti.

Toisinaan *kieliopilla* tarkoitetaan sääntöjä ja muita normeja. Samalla tavalla genret nojaavat kieliyhteisön sopimukseen: Mitä on paikallaan sanoa ja kuuluu kirjoittaa missäkin yhteydessä? Mitkä kielellisen toiminnan lajit mahdollisesti ovat arvostetumpia tai suotavampia kuin toiset?

Ilman tietoa ja tietoisuutta tekstilajeista meidän olisi lähes mahdoton toimia nykyisessä tekstiyhteiskunnassa. Kun sillä silmällä katsoo ja kuuntelee, genret todella näkyvät ja kuuluvat, tuntuvat ja vaikuttavat. Otan pari ajankohtaista esimerkkiä.

*

Perheessä jos toisessakin on käyty keskustelua siitä, millaiset televisio-ohjelmat ovat sopivia minkäkin ikäisille lapsille. Pikku-Kakkonen käy pienillekin, mutta entä Pokémon? Jännityksentäyteinen perhe-elokuva on kuulemma useimmille ok, mutta uskaltaako tenavalle näyttää uutisia? Pitäisikö niihin lyödä K18-leima?

Mikä on faktaa, mikä fiktiota? Kestämmekö yhtä lajia toista paremmin?

Lasten maailma on tekstitäyteistä. Vastikään tehdyn nettiä koskevan kyselyn tulokset ovat genremielessä musertavia. Ällistyttävän monet lapset ovat oppineet sellaisen genretotuuden, että verkkokeskusteluissa ja sosiaalisessa mediassa on ok kiusata. Mitä pitäisikään tehdä sellaiselle genreselviölle? Mitä osaamme tehdä?

Entäpä ne mainitsemani uutiset? Uskommeko yhä niiden todistusvoimaan ja siihen, että ne ovat "totta"? Pystymmekö hahmottamaan uutisia synnyttävää koneistoa ja tekemisen sekä levittämisen prosesseja tai niitä moninaisia valintoja, joita uutista muovattaessa on tehty? Eikö tämä tekstilaji ole monella tavalla räjähtänyt käsiin, kun uutismaisista testeistä on tehty kauppatavaraa, jota voi tilata esimerkiksi mobiililaitteeseensa metri- tai kappalehintaan? Onko uutinen oikeastaan koskaan ollut selvä genre – muualla kuin korviemme välissä ja yhteisissä uskotteluissamme?

Genremaailmamme nojaa siis monentyppisiin olettamuksiin. Uutinen on uutinen, ei siinä mainosteta. Mainos taas on mainos, siinä saa vaikka valehdella: kehua myytävää tuotetta parhain päin.

Kuinka moni meistä on luulotellut, että lait ovat tekstejä, joita valmistellaan parhaaseen tietoon ja asiantuntemukseen nojaten, jopa jollain käsittämättömän pyhällä tavalla "objektiivisesti" ja yhteiseen hyvään tähdäten. Vastikään ilmestynyt väitöskirja väittää, että tämä genreoletus on harhaa. Lainvalmistelu on merkityksistä taistelua ja valtapeliä, ja lait ovat näiden keskustelujen ja tekstiväännön tuloksena syntyneitä kompromisseja.

Ei ole helppo lainvalmistelijalla eikä virkahenkilöillä yleisemminkään. Tekstipyörytys on pöyrityttävää. Pitäisi palvella sekä toista virkahenkilöä että kansalaista. Pitäisi pystyä ottamaan erilaisia identiteettejä ja hallita niille kuuluvia merkityksentuottamisen lajeja. Esimerkiksi vaatimus julkisen hallinnon avoimuudesta toistuu jatkuvasti. Tämä on vaikuttanut muun muassa siihen suuntaan, että kaikenlaisia virallisia dokumentteja on entistä enemmän kansalaisten saatavilla. Mutta hahmotammeko niiden funktiot? Ymmärrämmekö mikä niistä on meille olennainen? Jäävätkö ne tärkeimmät genret kuitenkin pimementoon? Ja mikä olennaisinta: Pääsemmekö oikeasti vaikuttamaan niihin teksteihin etukäteen, joilla elämäämme ohjailaan? Avataanko keskustelugenre vasta sitten, kun päätösgenre on jo läpikäyty?

*

Kuten esimerkeistänikin käy ilmi, genre on monella tavalla paradoksaalinenkin ilmiö. Lajeille on ominaista yhtäältä tietynlainen erottuvuus ja vakaus, toisaalta jatkuva sekoittuminen ja uusiutuminen. Luulemme tuntevamme genret, mutta tunnemmeko ne oikeasti? Miten tutkimus pystyykään tarttumaan tähän oletusten kyllästämään, näennäisen selvärajaiseen ja vakaaseenkin, mutta oikeasti hyvin hämärään ja alati muuttuvaan järjestelmään?

Tästä tässä kirjassa ja Kotuksen muissa genrejulkaisuissa on nähdäkseni kyse. Ymmärryksen lisäämisestä.

Genren käsite on perinteisesti yhdistetty eri taidemuotoihin, mutta lajitteleminen, luokitteleminen ja tyypittelemineen liittyvät yleisemmin ajatteluun, havainnointiin ja toimintaan. Medioituva ja tekstualisoituva yhteiskunta edellyttääkin jäseniltään monenlaisia käytännön genretietoja ja -taitoja. Tarvitaan myös laajempaa ymmärrystä genrejen asemasta ja olemuksesta, ja tätä ymmärrystä tuotetaan tieteellisessä tutkimuksessa.

Genreihin liittyvää tutkimusta tehdään useilla kielentutkimuksen alueilla sekä muilla humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla, mutta eri alat eivät aina tiedä toisistaan eivätkä keskustele keskenään. Kotimaisten kielten keskuksen vastikään ilmestyneissä genrejulkaisuissa pyritään korjaamaan tätä tilannetta. Tarkoituksena on koota yhteen ja lisätä genretietoa sekä rakentaa siltoja eri alojen ja ajattelutapojen välille.

Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja pureutuu teemaan erityisesti teorioiden ja metodien kannalta. Kirja sisältää laajan johdantoartikkelin, monipuolisen katsauksen genreä lähellä oleviin käsitteisiin, neljäosaisen metodiartikkeleiden kokonaisuuden ja 37-osaisen tieteenalakatsausosan. Erittäin laaja lähdeluettelo tarjoaa omalaatuisen lukukokemuksen sekkin. Hakemistoista on apua kokonaisuuden hahmottamisessa, ja Tekstilajit-hakemisto näyttää parilla silmäyksellä, miten luovia olemme genrejemme nimeämisessä.

Käsikirja ei ole ainoa Kotuksen genretuotoksista. Käsikirjan sisarteoksena kesällä 2012 ilmestynyt verkkojulkaisu *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käytäntöä* ottaa lähtökohdaksi eri elämänaalueet ja niille tyypilliset tavat tuottaa, välittää ja tulkita merkityksiä. Teoksia ovat toimittaneet Kotuksen tutkijat vuodesta 2006 lähtien. Tutkimushankkeen tuloksena ilmestyi jo 2009 artikkelikokoelma *Kielen piirteet ja tekstilajit. Vaikuttavia valintoja tekstistä toiseen*. Kotus kokoaa genretietoa myös *Tekstilaji ja genre* -sivustolleen. Ajatus on, että genretietoa sovelletaan jatkossa entistä voimallisemmin käytäntöön, esimerkiksi tekstien huoltoon sekä säädös- ja virkakielen parantamiseen.

*

Genreanalyysi ei ole kenenkään yksinoikeus. Ei minkään alan tutkijoiden, ei edes tutkijoiden ylipäätään. Jokainen meistä harjoittaa genreanalyysia päivittäin: tunnistaa ja tulkitsee, tuottaa ja tarjoilee tekstejä ja niiden lajeja.

Genreanalyysikirjan lähtökohtana ei ole tyhjentävä genreteoria tai edes tyhjentävä kuvaus erilaisista genreteorioista. Hyvin pian hankkeen alettua tällaiset haaveet karisivat, jos niitä koskaan olikaan.

Sen sijaan lähtökohtana on yhteen saattaminen ja yhteisen ymmärryksen tuottaminen. Erilaisia genrekäsityksiä esitellään ja avataan, uusiakin mahdollisesti synnytetään. Kirja on monialainen ja -tieteinen meidän nähdäksemme ainoalla mahdollisella tavalla: erilaisten äänten on annettava kuulua, ja niitä kuuluu kunnioittaa.

Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja sopii monenlaisiin tarpeisiin: tutkijoille informaation ja inspiraation lähteeksi, opiskelijoille oppikirjaksi, opettajille, toimittajille, kääntäjille ja kielenhuoltajille uusien ideoiden ja ratkaisujen pohjaksi. Kirjan lähtökohtana on tieteellinen tutkimus, mutta kirja toimii toivoaksemme myös yleisenä tietokirjana.

*

Väitin alussa, että olemme perillä. Olemme toki perillä joistakin asioista, mutta vahvasti tuntuu siltä, että tämä perillä olo tarkoittaa ennen kaikkea matkojen jatkumista. Uusia samoiluja, uusia päämääriä, uusia perille pääsemisiä.